

Research Paper

Presenting The Balance Model of Public Security and Defense Rights Under Consideration In Iran's Judicial System

Hamidreza Alipoor¹, Ali Afrasiyabi^{*2}, Amir Alaboali³

1. PhD student, Department of Criminal Law and Criminology, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Law, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran
3. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Abadan Branch, Islamic Azad University, Abadan, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 453-464

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Citizen Rights, Balance, Public Security, Iran's Legal System.*

Abstract

The Constitution of Iran also considers the provision of all-round rights of men and women and the creation of fair judicial security for everyone as one of the general duties of the government, and in the third chapter (the rights of the nation) by mentioning the manifestations of the fundamental right to security, it provides guarantees for revival and continuity. It has been stipulated. One of the most important branches of this right is the right of the accused to defend himself in rejecting the lawsuit or unjust accusations before the judicial authorities. In other words, the right to defense is the right by which a person can deny the criminal behavior or legal claims against him, which are attributed to him based on the complaints of individuals or by the competent police and judicial authorities, with all the legal possibilities and methods. In order to achieve a fair trial, we need to implement several principles and rules in the five stages of the procedure, i. e. crime detection, prosecution, preliminary investigation, trial and sentence execution. In the Constitution of the Islamic Republic of Iran, the protection of the right to litigate and defend citizens through competent justice, judicial independence and the responsibility of judges and the judicial system and criminal justice is guaranteed through the implementation of the principle of acquittal, legal prosecution and the principle of fair trial.

Citation: Alipoor, H. , Afrasiyabi, A. , & Alaboali, A. (2024). **Presenting The Balance Model of Public Security and Defense Rights Under Consideration In Iran's Judicial System**, *Geography(Regional Planning)*, 14(54), 453-464.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.136521.1467

DOR:

* **Corresponding author:** Ali Afrasiyabi, **Email:** ali.afraziabiazar@yahoo.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The Criminal Procedure Law of 2013 (1392 in the Iranian calendar), inspired by the global fair trial model, has introduced extensive changes to the criminal procedure process. One of the innovations of this law is the institutionalization of the "under consideration" stage as one of the stages of criminal proceedings, which is carried out by judicial officers. This stage is particularly sensitive because direct supervision by judicial authorities is limited, and there is a risk of violating the rights of the accused. In Article 6, the legislator emphasized the need for the accused to be aware of their rights, and in Article 52, the bailiffs are obliged to explain these rights to the accused. The duration of this stage in Iran is 24 hours, with no provision for extension, whereas in France, the duration can be increased up to 144 hours due to the complexity and severity of the crime. Another innovation of the 2013 Criminal Code is the right to a medical examination for the person under observation, as stipulated in Article 51, to prevent torture and physical and mental abuse. Additionally, the right to the presence of a lawyer at this stage is recognized in Article 48, but it is limited to meeting the accused and presenting written considerations and does not include defense during interrogation. Unlike France, Iran's legislator has articulated the rights of the accused in a scattered manner and has not differentiated between the rights of security and non-security defendants.

Methodology

In conducting this research, the descriptive-analytical method was used, relying on library sources. Accordingly, data were collected and classified in an argumentative manner.

Results and Discussion

The starting point of the criminal procedure and the defendant's defense is the clarification of charges, a fundamental right. This involves officially informing the accused of the criminal behaviors attributed to them in a comprehensible manner. Article 32 of the Constitution and Article 46 of the Criminal Code mandate this. In France, judicial police

must inform the detained individual of the crime's nature, time, and potential detention extensions. The right to medical examination for detainees is a significant innovation in the Criminal Procedure Code of 2013. It aims to prevent torture and physical or mental abuse. Both detainees and their close relatives can request a medical examination, with the prosecutor appointing a doctor. This measure blocks potential misconduct by officers and ensures detainee safety. The current trend in judicial systems during investigations leans towards accusatorial systems and the principle of equality of arms. Adversarial proceedings require the presence of a lawyer to assist defendants, as most citizens lack legal skills. The Criminal Procedure Code of 2013 recognizes the right to a lawyer during detention in Article 48, which allows defendants to request a lawyer who can meet them confidentially and provide written observations. However, this right is limited to consultations and does not extend to representation during interrogations.

Conclusion

The criminal procedure law of 2013, influenced by the global model of fair trial, has introduced extensive changes to the criminal procedure process. One of the innovations of this law is institutionalizing the "under consideration" stage as one of the phases of criminal proceedings, which is carried out by judicial officers. At this stage, the direct supervision of judicial authorities is limited, and the rights of the accused may be violated. Article 6 of the 2013 Criminal Code emphasizes the necessity for the accused to be informed of their rights, while Article 52 mandates judicial officers to explain these rights to the accused. The duration of this phase is 24 hours, with no provision for extension. In contrast, the French legislator has defined the "under consideration" stage and, depending on the complexity and severity of the crime, allows for its duration to be extended from 24 to 144 hours. Unlike in France, the Iranian legislator has stated the rights of the accused in a scattered manner, without distinguishing between the rights of security and non-security defendants. Officers of the Ministry of Information are required to notify the accused of their rights in writing. In France, the judicial police must provide

detailed information to the accused in an understandable language, guaranteeing the right to a medical examination and the right to be accompanied by a lawyer during various stages of the investigation. The provision of a guarantee of execution for offending officers

is another measure taken by the Iranian legislature, criminalizing excessive illegal detention and setting penalties for it. Additionally, failure by judicial officers to inform the accused of their rights may lead to the invalidation of their actions.

References

1. Ardabili, M. A. (2004). Custody under criminal sciences: Collection of articles in honor of Dr. Mohammad Ashoori. Tehran: Samt. [In Persian]
2. Ardabili, M. A. (2006). Understanding accusation or the right to know the charges. *Legal Research Journal*, 43(Spring & Summer 1385), 92-59. [In Persian]
3. Ashoori, M. (1997). Criminal justice: Collection of articles. Tehran: Ganj Danesh Library. [In Persian]
4. Ashoori, M. (2010). Criminal procedure law, Vol. 2 (12th ed.). Tehran: Samt. [In Persian]
5. Ashoori, M. (2013). Criminal justice 2: Collection of articles. Tehran: Dadgostar Publications. [In Persian]
6. Ashoori, M. (2016). Criminal procedure law, Vol. 1 (19th ed.). Tehran: Samt. [In Persian]
7. Ashoori, M., & Sepehri, R. (2013). Comparative study of custody stage in Iranian and French criminal procedure law. *Legal Studies Quarterly*, 6(31-30), 31-30. [In Persian]
8. Bourikian, J., & Simonan, M. A. (2010). Criminal procedure law (A. Tedin, Trans.). Tehran: Khorsandi Khalqi Publications. [In Persian]
9. Karamat, G., & Habibzadeh, M. J. (2012). Requirements of the judicial system regarding the rights and freedoms of suspects in the court stage. *Protective-Security Research*, 1(3), 122-89. [In Persian]
10. Khaleghi, A. (2015). Notes on criminal procedure law (22nd ed.). Tehran: Institute for Legal Studies and Research of Shahr-danesh. [In Persian]
11. Legal Deputy of the Judiciary (2012). Criminal Procedure Code, France (A. Tedin, Trans.). Tehran: Khorsandi Publications. [In Persian]
12. Moazzenzadegan, H. A., & Jahani, B. (2015). Comparative study of the family rights of suspects in the preliminary investigation process in Iran and France. *Journal of Legal Perspectives*, 20(69), 184-159. [In Persian]
13. Najafi Abrandabadi, A. H. (2009). Cognitive approach to criminal law. In *Citizenship Law: Collection of Articles* (1st ed.). Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
14. Qasemi Moghadam, H. (2015). Clarification of suspects' rights by judicial officers with emphasis on the Criminal Procedure Code adopted in 2013. *Criminal Law Research Journal*, 6(2), 153-129. [In Persian]
15. Saqian, M. M. (2014). Evolution of the accused's rights to appoint a lawyer during the investigation stage in French and Iranian law. *Criminal Law and Criminology Studies*, 1(1), 118-103. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۴، بهار ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

جایگاه حقوق شهروندی و امنیت ملی در نظام حقوقی ایران

حمیدرضا علیپور: دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

علی افراسیابی: استادیار، گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

امیر البوعلی: استادیار، گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد آبادان، دانشگاه آزاد اسلامی، آبادان، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
تحت نظر ناظر به مرحله‌ای از فرایند دادرسی کیفری است که متهم به ارتکاب جرم در بازداشت ضابطین دادگستری است. حقوق دفاعی متهم تحت نظر قانون اساسی ایران تأمین حقوق همه جانبه افراد اعم از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه را از وظایف کلی دولت محسوب نموده و در فصل سوم حقوق ملت با ذکر جلوه‌هایی از حق بنیادین، امنیت تضمین‌هایی را برای احیا و استمرار آن مقرر داشته است. یکی از مهمترین شعبه‌های این حق دفاع متهم از خویش در رد دعوی یا اتهام‌های ناروا نزد مراجع قضایی است. منظور از حق دفاع مجموع تضمینات قانونی و قضایی در سراسر یک رسیدگی کیفری با هدف اتخاذ تصمیمی عادلانه و به دور از اشتباهات قضایی است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای است و به شیوه‌ای استدلالی و با لحاظ حدود پوشش دادن حقوق دفاعی شخص تحت نظر در نظام رسیدگی ایران مورد بررسی قرار گرفته است. قانونگذار ایران بدون ارائه تعریفی از مرحله تحت نظر صرفاً یک مدت ثابت، که ۲۴ ساعت می‌باشد را برای همه جرایم تعیین نموده است. ضابطان دادگستری مکلفند حقوق دفاعی متهم یعنی حق اطلاع از موضوع اتهام و ادله، آن حق اطلاع به نزدیکان، حق درخواست معاینه پزشکی را به متهم تفهیم نمایند در جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور و جرایم سازمان یافته با مجازات‌های معین شده در قانون حق همراهی و کیل برای متهمان مورد شناسایی قرار نگرفته است.	شماره صفحات: ۴۶۴-۴۵۳ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: حقوق شهروندی، توازن، امنیت عمومی، نظام حقوقی ایران.

استناد: علیپور، حمیدرضا؛ افراسیابی، علی؛ البوعلی، امیر. (۱۴۰۳). جایگاه حقوق شهروندی و امنیت ملی در نظام حقوقی ایران، فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۴)، صص ۴۵۳-۴۶۴.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.136521.1467

DOR:

مقدمه

فرایند دادرسی کیفری دارای مراحل مختلفی است در میان تمامی این مراحل مرحله تحت نظر که در جرایم مشهود و قبل از دستور قضایی و حداکثر ظرف ۲۴ ساعت توسط ضابطان دادگستری انجام می‌شود از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا از یک سو نگهداری فرد در وضعیت تحت نظر برای انجام تحقیقات اولیه تسریع در جمع‌آوری و جلوگیری از از بین رفتن ادله و آثار ناشی از جرم ضروری بوده و از سوی دیگر قرار دادن فرد در شرایط تحت نظر مغایر فرض برائت و حق آزادی افراد است همچنین به دلیل محدود بودن نظارت مستقیم مقام قضایی و عدم احاطه کامل ضابطان به مسائل دقیق آیین دادرسی کیفری امکان تضییع حقوق متهمان به ارتکاب جرم وجود دارد. بنابراین ضمن آنکه باید به صورت محدود اعمال گردد لازم است شرایط و تشریفات مشخص قانونی برای اعمال آن لحاظ گردد زیرا عدم رعایت حقوق دفاعی متهم خصوصاً در مرحله تحت نظر که فرد در وضعیتی ناپایدار و در موضع ضعف قرار دارد برقراری عدالت کیفری یکی از مهمترین آرزوهای بشر در طول تاریخ بوده که تحقق آن در پرتو برگزاری دادرسی عادلانه مبتنی بر فراهم نمودن حق دادخواهی و دفاع ممکن خواهد شد. از منظر حقوق موضوعه، اصل ۳۴ ق.ا.ج.ا حق دادخواهی را به رسمیت شناخته و ضمانت اجرای تخلف از این اصل را که منجر به سلب حقوق اساسی فرد می‌شود، در ماده ۵۷۰ ق.م.ا بخش تعزیرات پیش‌بینی کرده است. همچنین بند ۳ ماده ۲ میثاق حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶، مواد ۷ و ۱۰ اعلامیه جهانی حقوق بشر و شهروند، به این حق اشاره نموده‌اند. بی‌گمان تحقق عدالت و امنیت در جامعه با توجه به پیوند وثیق آن با مقوله تأمین امنیت قضایی شهروندان همواره از دغدغه‌های اجتماعی در هر جامعه مدنی و دموکراتیک می‌باشد. بنابر اصل عدالت، حفظ امنیت اجتماعی و رعایت حقوق شاکی و متهم از مهمترین اصول در قوانین شکلی به شمار می‌رود و تلاش در تحقق عدالت، تحقق همه جانبه عدالت یکی از مختصات حکومت به شمار می‌رود، لذا بایستی ضمن جلوگیری از تجاوز به امنیت اجتماعی، به حفظ حقوق متهمان توجه گردد. از جمله اصل برائت، تساوی در برابر قانون و دادگاه، ممنوعیت شکنجه، تجدید نظرخواهی و ... به این ترتیب امنیت برای افراد و دولت ایجاد تکلیف می‌کند. بدین معنی که افراد مکلفند حقوق مادی و معنوی یکدیگر را مورد احترام قرار دهند و دولت نیز موظف است اولاً - با وضع قانون و تأسیس تشکیلات اداری و قضایی برای مردم ایجاد امنیت کند؛ ثانیاً - خود نیز با تسلیم در برابر اصل حاکمیت قانون، حقوق و آزادی‌های شهروندان را محترم شمرده و به آن تعرض ننماید. سؤال‌های مهم نوشتار حاضر این است که نخست مرحله تحت نظر چیست و مدت آن با توجه به جرم ارتكابی در قوانین کیفری ایران و فرانسه چه میزان می‌باشد؟ دوم حقوق دفاعی متهمان امنیتی در این مرحله کدامند؟ سوم قانون‌گذار چه تکالیف قانونی را بر ماموران وزارت اطلاعات در مقام ضابط دادگستری مقرر نموده و ضمانت اجرا تخلف از آن چیست؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

بوریکان و سیمون (۱۳۸۹)، ضمن عدم بازپروری و بازسازگاری، فرد زمینه ضدا اجتماعی شدن او را تقویت نموده و از سوی دیگر نظام سیاسی متبوع را با بحران عدم کارایی و مشروعیت دموکراتیک در پهنه داخلی و بین‌المللی روبرو می‌کند و به طور غیر مستقیم هزینه‌های سیاسی مختلفی را برای آن حکومت در روابط با کشورها و مردم خود به وجود می‌آورد. نجفی ابرند آبادی (۱۳۸۸). از این رو هنر آیین دادرسی کیفری جمع بین حقوق متهم و حفظ نظم و امنیت عمومی جامعه یا به عبارت دیگر برقراری تعادل بین حفظ نظم عمومی و کرامت انسانی است. قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با تأثیرپذیری از الگوی جهانی دادرسی عادلانه که جزء جدایی ناپذیر اسناد بین‌المللی حقوق بشر، به ویژه میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ است تحولات فراوانی را در فرایند دادرسی کیفری پیش‌بینی کرده است. از مهمترین اهداف تصویب این قانون رعایت حقوق متهم است که در ماده یک به آن تأکید شده است.

تحت نظر

تعریفی از مرحله تحت نظر در قوانین ارائه نشده است. حتی تا قبل از تصویب ق.ا.د. ک ۱۳۹۲، مطابق برخی نظرات قضایی این مرحله در فرایند دادرسی نیز مورد پذیرش قرار نگرفته بود یکی از نوآوری‌های ق.ا.د. ک ۱۳۹۲ نهادینه کردن مرحله تحت نظر

به عنوان یکی از مراحل فرایند دادرسی کیفری است آشوری، (۱۳۹۲). مقدمه قرار گرفتن فرد در وضعیت تحت نظر دستگیری وی در جریان یک جرم مشهود است بنابراین می‌توان گفت نگهداری تحت نظر اختیاری است که به موجب قانون به ضابط قضایی داده شده تا کسانی را که در جرایم مشهود شواهدی علیه آنان بدست آمده است به منظور تحقیقات و با اطلاع مقام قضایی برای مدت محدود نگهداری کنند. از این رو نگهداری تحت نظر که اقدامی سالب آزادی به موجب قانون در شرایط خاص است از اختیارات ضابطین دادگستری و در جهت تکمیل تحقیقات و با اطلاع مقام قضایی است» (اردبیلی، ۱۳۸۳).

در اصلاحات ق. آ. د. ک فرانسه در سال ۲۰۱۱ قانونگذار در ماده ۶۲-۲ ق. آ. د. ک در تعریف تحت نظر آورده «تدبیری قهرآمیز که اتخاذ تصمیم نسبت به آن به یک افسر پلیس قضایی که تحت نظارت مقام قضایی انجام وظیفه می‌کند واگذار شده و به موجب آن شخصی که یک یا چند دلیل اقناع‌کننده دال بر وجود ظنی مبنی بر ارتکاب یا شروع به ارتکاب جنایتی که در قانون برای آن مجازات حبس لحاظ شده باشد وجود دارد در اختیار مأموران تحقیق (بازجویان) قرار می‌گیرد».

حداقل مدت تحت نظر قرار دادن متهمان در ق. آ. د. ک ایران و فرانسه مدت ۲۴ ساعت می‌باشد اصل ۳۲ قانون اساسی و ماده ۴۶ ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ بر این امر تأکید نموده و تبصره ماده ۱۸۹ قانون اخیرالذکر تحت نظر قرار دادن مازاد بر ۲۴ ساعت را بازداشت غیرقانونی محسوب کرده است.

قانون‌گذار ایران صرفاً یک مدت ثابت را که در همه جرایم و وضعیت‌ها یکسان است تعیین نموده و درباره افزایش آن به تناسب جرم و شرایط خاص آن سکوت کرده است آشوری و سپهری ۱۳۹۲ و سرنوشت متهم را در خصوص بازداشت یا آزادی او، به نظر مقام قضایی موکول کرده است و مطلقاً در مورد امکان تمدید مهلت تحت نظر در اماکن ضابطان دادگستری مقرراتی وضع ننموده است. در حالی که قانون‌گذار فرانسه به نوعی سیاست کیفری افتراقی روی آورده آشوری (۱۳۹۵) و پس از سپری شدن مدت عادی تحت نظر، امکان تمدید آن را متناسب با پیچیدگی و شدت جرم ارتكابی و ضرورت‌های تحقیق پیش‌بینی کرده است.

مدت اولین تمدید ۲۴ ساعت است ماده ۶۳-۲ ق. آ. د. ک فرانسه به شرط اثبات یکی از موارد شش‌گانه ماده ۶۲-۲ اجازه این تمدید را در جرایم جنایت یا جنحه با مجازات حبس یکسال و بیشتر با مجوز کتبی دادستان داده است.

در جرایم باندی و سازمان یافته مدت تحت نظر علاوه بر ۴۸ ساعت قبلی ذکر شده به مدت دو مرتبه تمدید ۲۴ ساعته یا یک مرتبه تمدید ۴۸ ساعته به درخواست دادستان یا بازپرس و تصمیم کتبی و موجه قاضی آزادی‌ها و بازداشت قابل افزایش است. البته مصادیق جرایم باندی و سازمان یافته در پانزده بند در ماده ۷۳-۷۰۶ ق. آ. د. ک فرانسه تصریح شده که شامل انواع جرایم علیه اموال، اشخاص و امنیت عمومی به شرط دارا بودن ویژگی سازمان یافتگی می‌شود.

اما مطابق بند ۱۱ ماده ۷۳-۷۰۶ ق. آ. د. ک فرانسه که ناظر به اقدامات تروریستی موضوع مواد ۱-۴۲۱ تا ۶-۴۲۱ قانون جزای فرانسه است اگر شواهد تحقیق یا تحت نظر اولیه نشان از خطر جدی قریب الوقوع یک عمل تروریستی در فرانسه یا خارج از آن که نیازمند یک همکاری بین‌المللی است باشد را داشته باشد تحت نظر به مدت ۲۴ ساعت که برای یک بار دیگر نیز تجدیدپذیر است قابل تمدید است. البته صدور جواز این مدت صرفاً از اختیارات قاضی آزادی بازداشت می‌باشد. از این رو مدت تحت نظر در جرائم تروریستی تا ۱۴۴ ساعت می‌باشد. حقوق دفاعی متهم تحت نظر قانون اساسی ایران تأمین حقوق همه جانبه افراد اعم از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه را از وظایف کلی دولت محسوب نموده و در فصل سوم حقوق ملت با ذکر جلوه‌هایی از حق بنیادین، امنیت تضمین‌هایی را برای احیا و استمرار آن مقرر داشته است. یکی از مهمترین شعبه‌های این حق حق دفاع متهم از خویش در رد دعوی یا اتهام‌های ناروا نزد مراجع قضایی است. منظور از حق دفاع مجموع تضمینات قانونی و قضایی در سراسر یک رسیدگی کیفری با هدف اتخاذ تصمیمی عادلانه و به دور از اشتباهات قضایی است (آشوری، ۱۳۷۶) دلیل تفهیم حقوق متهمان نیز تأمین حقوق دفاعی ایشان است چون لازمه بکارگیری حقوق دفاعی متهم، آگاهی متهم از حقوقش می‌باشد به گونه‌ای که ضمن رعایت اصل تساوی سلاح‌ها برای متهم در برابر مقامات رسمی و از جمله ضابطان دادگستری متهم وادار به متهم ساختن خود نشود (قاسمی مقدم، ۱۳۹۴).

قانون‌گذار ایران در ماده ۶ ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ بر لزوم آگاهی متهم از حقوق خود در فرایند دادرسی و در ماده ۵۲ بر تکلیف ضابطان دادگستری به تفهیم حقوق مندرج در این قانون به فرد تحت نظر و مکتوب نمودن آن تأکید کرده است. برخلاف قانون‌گذار فرانسه

که در ماده ۱-۶۳ ق. آ. د. ک حقوق فرد تحت نظر را به صورت متمرکز بیان نموده قانون‌گذار ایران در مواد متعددی به حقوق دفاعی متهم تحت نظر اشاره کرده که در ادامه به بررسی این حقوق می‌پردازیم.

روش پژوهش

در انجام پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و به تبع آن گردآوری و طبقه‌بندی داده‌ها به شیوه‌ای استدلالی استفاده شده است.

بحث و یافته‌های تحقیق

حق اطلاع از موضوع اتهام و ادله آن

نقطه شروع فرآیند دادرسی کیفری و دفاع متهم تفهیم اتهام است که یکی از حقوق بنیادی متهم به شمار می‌آید. زیرا دفاع متهم در برابر اتهام یا اتهامات مطروحه یا منتسب به وی در گرو آگاهی متهم از این اتهامات است و کیفیت دفاع متهم با میزان اطلاعات و آگاهی او از اتهام و دلایل آن تناسب دارد تفهیم اتهام یعنی اعلام رسمی رفتار یا رفتارهای مجرمانه به متهم از سوی بازپرس، مقام قضایی و یا ضابط دادگستری به زبان و شیوه‌ای که با توجه به وضعیت خاص هر متهم برای او قابل درک و فهم باشد (آشوری، ۱۳۸۹) الزام به تفهیم اتهام در اصل ۳۲ قانون اساسی ۱۴ و ماده ۴۶ ق. آ. د. ک ۱۵۱۳۹۲ مقرر شده است. البته تفهیم موضوع اتهام و ادله آن باید بلافاصله پس از تحت نظر قرار گرفتن فرد انجام شود اگرچه اصل ۳۲ قانون اساسی اشاره صریح به تفهیم اتهام به زبانی که متهم به آن آشنایی دارد نکرده اما از تفهیم اتهام علاوه بر اعلام آن به متهم، ضرورت تبیین و تشریح اتهام به زبانی که متهم به آن آشنایی دارد قابل استنباط است (آشوری، ۱۳۹۲). همچنین این اطلاع باید به تفصیل و کامل باشد یعنی لازمه تفهیم اتهام شرح جزئیات رویداد مجرمانه است بدین نحو که متهم نه تنها از دلایل اعمال و رفتاری که به او نسبت داده می‌شود بلکه از اوصاف قانونی و متن دقیق آن نیز باید مطلع گردد (اردبیلی، ۱۳۸۵). در فرانسه الزام پلیس قضایی به مطلع نمودن فرد تحت نظر از ماهیت و زمان جرم ارتكابی یا شروع به ارتكاب آن محل و مدت تحت نظر و تمهیدهای احتمالی در ماده ۶۳۱ ق. آ. د. ک مقرر شده است.

حق اطلاع به نزدیکان

حق تماس فرد تحت نظر با خانواده و بستگان تا قبل از تصویب ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ تنها در بند ۵ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی ۱۳۸۳ آن هم به شکل کلی و بدون ضمانت اجرا ذکر شده بود در این راستا ماده ۵۰ ق. آ. د. ک مقرر می‌دارد: شخص تحت نظر می‌تواند به وسیله تلفن یا هر وسیله، ممکن افراد خانواده یا آشنایان خود را از تحت نظر بودن آگاه کند و ضابطان نیز مکلفند مساعدت لازم را در این خصوص به عمل آورند مگر آنکه بنا بر ضرورت تشخیص دهند که شخص تحت نظر نباید از چنین حقی استفاده کند. در این صورت باید مراتب را برای اخذ دستور مقتضی به اطلاع مقام قضایی برسانند». برای جلوگیری از لطمه به روند تحقیقات مانند فرار یا مخفی شدن شرکاء و معاونان احتمالی متهم یا از بین بردن آثار و دلایل جرم حق اطلاع به نزدیکان تخصیص خورده است تخصیصی که با عبارت کلی و قابل انعطاف تشخیص ضرورت توسط ضابطان آمده است. البته تصمیم نهایی بر عهده مقام قضایی است اما در صورت جلوگیری از اطلاع دادن متهم به خانواده و یا آشنایان خود، ضابطان باید قبل از انقضاء مدت تحت نظر مراتب را جهت کسب تکلیف به اطلاع دادستان برسانند خالق (۱۳۹۴). البته در متن ماده مذکور عبارت «خانواده یا آشنایان آمده که از مفهومی وسیع‌تر از خانواده در معنای عام برخوردار است و می‌تواند شامل اشخاصی مانند دوست و همکار نیز گردد (مؤذن زادگان و جهانی، ۱۳۹۴). قانون‌گذار در ماده ۴۹ ق. آ. د. ک نیز حق کسب اطلاع از وضعیت فرد تحت نظر را برای برخی از اعضای خانواده وی مقرر کرده است. با این تفاوت که اولاً خانواده منحصر به، والدین، همسر، فرزندان خواهر و برادر شده و حصری به نظر می‌رسد ثانیاً کسب اطلاع باید از طریق دادستان شهرستان یا رئیس کل دادگستری صورت پذیرد.

قانونگذار فرانسه حق اطلاع به یکی از نزدیکان یا کارفرمای متهم را در ماده ۶۳-۱ ق.آ.د. ک مقرر نموده است. البته مطابق ماده ۶۳-۲ این قانون افسر پلیس قضایی می‌تواند به دلیل ضرورت‌های تحقیق از این امر جلوگیری نماید اما مرجع تأیید ضرورت، دادستان جمهوری است.

حق درخواست معاینه پزشکی

حق معاینه پزشکی فرد تحت نظر یکی دیگر از نوآوری‌های ق.آ.د. ک ۱۳۹۲ است. از جمله مبانی پذیرش حق معاینه پزشکی متهمان منع شکنجه و جلوگیری از آزار و اذیت جسمی و روحی افراد تحت نظر است (همان) و یکی از تضمین‌هایی است که راه را برای سوء رفتارهای احتمالی مأموران مسدود می‌کند (اردبیلی (۱۳۸۳)). در این راستا ق.آ.د. ک ۱۳۹۲ حق درخواست معاینه پزشکی فرد تحت نظر را هم از سوی وی و هم از سوی بستگان نزدیک وی در ماده ۵۱ ق.آ.د. ک مقرر نموده است که بنا به درخواست شخص تحت نظر یا یکی از بستگان نزدیک وی یکی از پزشکان به تعیین دادستان از شخص تحت نظر معاینه به عمل می‌آورد گواهی پزشک در پرونده ثبت و ضبط می‌شود». در ماده مذکور عبارت بستگان نزدیک مبهم است اما می‌توان با وحدت ملاک بین این ماده و ماده ۴۹ بستگان نزدیک را منحصر به اعضای یک خانواده شامل، پدر مادر همسر فرزندان برادر و خواهر دانست (مؤذن زادگان و جهانی، ۱۳۹۴). قانون‌گذار فرانسه در ماده ۳-۶۳ ق.آ.د. ک حق معاینه پزشکی به درخواست متهم یا یکی از اعضای خانواده وی را پیش‌بینی و اختیار تعیین پزشک و معاینه فرد تحت نظر در هر زمان را به پلیس قضایی داده است اشاره شد مدت تحت نظر متناسب با جرم ارتكابی قابل افزایش است از این رو ماده ۸۸-۰۶ ق.آ.د. ک معاینه پزشکی را پس از تمدید مهلت اول تحت نظر از حق اختیاری متهم به الزام قانونی مقامات تبدیل نموده است معاونت حقوقی قوه قضائیه (۱۳۹۱) که این امر ناظر به جرایم بانندی و سازمان یافته است. البته ماده ۱-۸۸-۷۰۶ ق.آ.د. ک در مورد معاینه پزشکی در جرایم تروریستی مقرر کرده با انقضای مدت ۹۶ و ۱۲۰ ساعت ... علاوه بر امکان معاینه پزشکی از آغاز تحت نظر از ابتدای هر یک از دو تمدید فوق‌العاده معاینه پزشکی توسط پزشک منتخب ... افسر پلیس قضایی الزامی است.

حق همراهی وکیل

گرایش امروزی سیستم‌های دادرسی در مرحله تحقیقات به سمت سیستم اتهامی و قاعده تساوی سلاح‌ها است و توافقی شدن رسیدگی مستلزم حضور وکیل و همراهی او با متهم در تمام مراحل دادرسی کیفری است زیرا شهروندان بسیار اندکی از مهارت حقوقی برخوردارند و این بدان معناست که اکثریت افراد قادر به تهیه و ارائه دفاعیه مناسب با استفاده از راهکارهای حقوقی و قانونی نیستند (کرامت و حبیب‌زاده، ۱۳۹۱).

یکی دیگر از نوآوری‌های ق.آ.د. ک ۱۳۹۲ به رسمیت شناختن حق حضور وکیل در مرحله تحت نظر در ماده ۴۸ است. این ماده مقرر می‌دارد: «با شروع تحت نظر قرار گرفتن متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل نماید وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات با شخص تحت نظر ملاقات نماید و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد پذیرش حضور وکیل متهم در مرحله تحت نظر اولاً محدود به ملاقات با متهم و ذکر نکات کتبی در پایان ملاقات است نه دفاع از متهم در بازجویی یا حتی حضور در بازجویی (خالقی، ۱۳۹۴). ثانیاً با توجه به مفهوم مخالف از تبصره ۲ ماده ۱۹۰ ق.آ.د. ک ۱۷ ماده ۴۸ شامل وکیل تعیینی می‌شود و اگر متهم وکیلی را معرفی ننماید ضابط دادگستری با تکلیفی در این زمینه مواجه نیست اما برخی حقوقدانان معتقدند در ماده ۴۸ حق دفاع متهم از طریق مشورت با وکیل موضوعیت دارد پس اگر شخص تحت نظر وکیل نداشته باشد که عرفاً و عادتاً در جرایم مشهود چنین است در صورت تقاضای وکیل از سوی متهم باید وکیلی توسط ضابطان برای وی فراخوانده شود. ثالثاً متن ماده ۴۸ تصریحی به تکلیف ضابطان به اعلام حق درخواست حضور وکیل به متهم. ندارد این تکلیف از مواد ۶ و ۵۲ ق.آ.د. ک استنباط می‌گردد.

بحث مهم و اساسی در مورد تبصره ماده ۴۸ می باشد چند روز قبل از اجرایی شدن قانون مذکور تیرماه (۱۳۹۴) تبصره ماده ۱۸۴۸ در تاریخ ۲۴/۳/۱۳۹۴ به این شرح اصلاح گردید تبصره در جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی و همچنین جرائم سازمان یافته که مجازات آن ها مشمول ماده ۱۹۳۰۲ این قانون است در مرحله تحقیقات مقدماتی طرفین دعوی وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید رئیس قوه قضائیه باشد انتخاب می نمایند اسامی وکلای مزبور توسط رئیس قوه قضائیه اعلام می گردد». محل بحث در این تبصره عبارت تحقیقات مقدماتی است زیرا متن ماده ۴۸ به دلالت جایگاه و عبارات بکار رفته در آن ناظر به وظایف ضابط دادگستری و ملاقات وکیل با متهم در مرحله تحت نظر در جرایم مشهود است و حال آنکه تبصره آن مربوط به ملاقات وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی است که اصولاً در ماده ۱۹۰ بیان شده است.

تحقیقات مقدماتی را ماده ۱۹ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری ۱۳۷۸ مجموعه اقداماتی دانسته که «برای کشف جرم و حفظ آثار و ادله وقوع آن و تعقیب متهم از بدو پیگرد تا تسلیم به مرجع قضایی صورت می گیرد». با توجه به ذکر عبارت «تا تسلیم به مرجع قضایی در انتهای آن معلوم می شود که ماده مذکور در مقام ارائه تعریف از تحقیقاتی است که توسط ضابطان دادگستری انجام می شود» (خالقی، ۱۳۹۲)، اما برخی از حقوقدانان تعریف ارائه شده در این ماده را ناقص شمرده و تحقیقات مقدماتی را مجموعه اقدامات و تحقیقاتی می دانند که از سوی ضابطان دادگستری راساً یا به دستور و حسب ارجاع مقامات قضایی و یا از سوی بازپرسان و ... صورت می پذیرد و هدف اصلی آن آماده سازی پرونده و تسهیل و تسریع رسیدگی در دادگاه است (آشوری، ۱۳۸۹). حتی با توجه به اراده قانون گذار مبنی بر تفکیک مراحل تحت نظر و تحقیقات مقدماتی در ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ نیز معتقدند تحقیقات مقدماتی در حقوق کیفری ایران هم بازجویی های ضابطان و کلاً اقدامات مرحله تحت نظر و هم اقدامات بازپرسی قضات تحقیق را در بر می گیرد (آشوری، ۱۳۹۵).

بنابراین سؤال این است که با توجه به رویکرد قانونگذار در سال ۱۳۹۲ در نهادهایه کردن مرحله تحت نظر، عبارت «تحقیقات مقدماتی در تبصره ماده ۴۸ دارای چه معنایی است؟ آیا مفهوم عام آن یعنی اقدامات و تحقیقات مقدم بر رسیدگی دادگاه، در نزد ضابطین دادگستری و دادسرا مورد نظر است یا مفهوم خاص آن یعنی تحقیقات مقدماتی از زمانی شروع می شود که پرونده حسب درخواست مقام تعقیب به بازپرسی ارجاع می شود؟ مؤذن زادگان و جهانی (۱۳۹۴) چون اگر مفهوم عام مدنظر باشد در جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی و همچنین جرایم سازمان یافته که مجازات آن ها مشمول ماده ۳۰۲ ق. آ. د. ک باشد فرد تحت نظر حق ملاقات با وکیل تعیینی مورد تأیید رئیس قوه قضائیه را دارد اما اگر مفهوم خاص تحقیقات مقدماتی مدنظر باشد متهمین تحت نظر این جرایم حق ملاقات با وکیل را نخواهند داشت.

بر اساس تعریف ماده ۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری و تبصره ۱ ماده ۱۰۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، و رویکرد قانونگذار در نهادهایه کردن مرحله تحت نظر، به نظر می رسد که متهمین جرایم ذکر شده در تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری حق ملاقات با وکیل را ندارند. نکته دیگر در ماده ۴۸ این است که صرفاً تماس با وکیل شخص تحت نظر بیان شده و ضابطان دادگستری موظف به انتظار حضور وکیل نیستند. همچنین، این ماده تنها ارائه ملاحظه های کتبی برای درج در پرونده را برای وکیل پیش بینی کرده و تصریحی در خصوص دخالت وکیل در بازجویی ها ندارد. به عبارت دیگر، قانون گذار تنها حق ملاقات ساده با وکیل را پیش بینی کرده و حقوقی همچون مطالعه پرونده و دخالت در بازجویی ها را نادیده گرفته است (ساقیان، ۱۳۹۳). در حقوق فرانسه، حق همراهی وکیل از ابتدای نگهداری فرد تحت نظر در ماده ۱-۳-۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری پیش بینی شده که مدت آن نباید از سی دقیقه تجاوز کند. همچنین، پلیس قضایی نمی تواند اولین جلسه استماع را بدون حضور وکیل آغاز کند، مگر با موافقت شخص تحت نظر. دادستان نیز می تواند حق همراهی وکیل را تا ۱۲ ساعت و در جرایم سنگین تا ۲۴ ساعت به تأخیر اندازد.

ق. آ. د. ک فرانسه حق همراهی وکیل را در برخی جرایم با محدودیت بیشتری همراه کرده است طبق ماده ۸۸-۷۰۶ حق همراهی وکیل در جنحه ها و جنایات باندی یا سازمان یافته حداکثر ۴۸ ساعت و در جنحه ها و جنایات قاچاق مواد مخدر ۳۴ حداکثر ۷۲ ساعت می تواند به تعویق افتد مظلون به اتهام تروریستی نیز طبق ماده ۱-۸۸-۷۰۶ ق. آ. د. ک پس از گذشت ۹۶ و ۱۲۰ ساعت از تحت نظر بودن می تواند درخواست ملاقات با وکیل مدافع را ارائه دهد.

حق اظهار نظر و سکوت

حق فرد تحت نظر مبنی بر اظهار نظر یا سکوت در برابر اتهام یا اتهام‌های وارده از پربحث‌ترین حقوق دفاعی متهم است. مسأله این است که آیا متهم حق دارد از پاسخ به پرسش‌های مقامات صلاحیت دار از جمله ضابط دادگستری در ضمن بازجویی خودداری کند؟ آیا ضابط دادگستری مکلف به تفهیم این حق به فرد تحت نظر می‌باشد؟

منشأ این حق اصل کلی ممنوعیت اجبار اشخاص به اقرار که در اصل ۳۸ قانونی اساسی ایران به آن تصریح شده و اصل برائت است. در ق. آ. ک ایران در مورد حق سکوت و تکلیف ضابط دادگستری به تفهیم این حق به متهم در مرحله تحت نظر بحث نشده است. اگرچه در مواد ۱۹۵ و ۲۶ و ۱۹۷ و ۳۷ ق. آ. د. ک به اختیار متهم به سکوت در مرحله تحقیقات مقدماتی اشاره شده است اما قانونگذار فرانسه در ماده ۱-۶۳ ق. آ. د. ک پلیس قضایی را مکلف نموده حق اظهار نظر پاسخ به سؤالات یا سکوت در برابر آن‌ها را به فرد تحت نظر اطلاع‌رسانی کند و استثنایی به این حق در ق. آ. د. ک فرانسه مشاهده نمی‌شود (آشوری و سپهری، ۱۳۹۲).

ضمانت اجرا

ق. آ. د. ک در رابطه با حقوق دفاعی متهم تحت نظر توسط ضابطان دادگستری از عبارات «مکلفند» و «باید» استفاده کرده است. برخلاف قوانین، قبلی در ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ تکلیف مأمورانی که اوامر قانون‌گذار را در این موضوع مراعات نمایند به شرح ذیل روشن شده است.

بحث اول در مورد نگهداری فرد تحت نظر مازاد بر مدت مقرر قانونی است طبق تبصره ماده ۱۸۹ ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ نگهداری مازاد بر ۲۴ ساعت بازداشت غیرقانونی است که مجازات مرتکب آن یک تا سه سال حبس یا جزای نقدی از شش تا هجده میلیون ریال مقرر در ماده ۵۸۳ قانون مجازات اسلامی کتاب تعزیرات ۱۳۷۵ است.

بحث دوم در مورد تفهیم حقوق دفاعی متهم تحت نظر است. ماده ۵۲ ق. آ. د. ک ضابطان دادگستری را مکلف نموده حقوق مندرج در این قانون در مورد فرد تحت نظر را به متهم تفهیم و به صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند و رسید دریافت و ضمیمه پرونده کنند. عدم تفهیم حقوق متهم از دو جنبه قابل بررسی است اول اینکه وضعیت اعتبار اقدامات و تحقیقات ضابط چگونه است؟ دیگر اینکه ضمانت اجرای قانونی در جهت برخورد با ضابط متخلف چیست؟

در مورد اول باید گفت قانونگذار به طور صریح به این موضوع در قانون نپرداخته است اما از برخی از مواد ق. آ. د. ک می‌توان استنباط کرد اقدامات ضابطان دادگستری در صورت عدم تفهیم حقوق متهم فاقد اعتبار است از جمله ماده ۲ ق. آ. د. ک که یکی از اصول حاکم بر دادرسی کیفری را تضمین حقوق طرفین دعوا اعلام نموده یا ماده ۳۶ ق. آ. د. ک که مقرر می‌دارد گزارش ضابطان در صورتی معتبر است که بر اساس ضوابط و مقررات قانونی تهیه و تنظیم شود.

در مورد دوم باید گفت که ماده ۶۳ ق. آ. د. ک ۲۸ ضمانت اجرای محکومیت از سه ماه تا یک سال انفصال از خدمات دولتی را برای ضابطان متخلف مقرر نموده است. البته قانون‌گذار در این ماده به موادی که ضمانت اجرای آن این انفصال است اشاره کرده است. آنچه محل تأمل است این که از حقوق اشاره شده یعنی حق تفهیم اتهام ماده (۴۶) حق همراهی وکیل ماده (۴۸) حق اطلاع به بستگان (ماده ۵۰ و حق معاینه پزشکی ماده (۵۱) فقط به ماده ۵۱ در ماده ۶۳ اشاره شده است و عدم تصریح مابقی حقوق سبب گردیده برخی حقوقدانان مثلاً عدم تفهیم حق همراهی وکیل را فاقد ضمانت اجرا بدانند (ساقیان، ۱۳۹۳).

به نظر می‌رسد بتوان از طریق ماده ۵۲ ق. آ. د. ک ضمانت اجرای مقرر در ماده ۶۳ را برای ضابطان متخلف برقرار نمود. زیرا اولاً ماده ۵۲ از جمله مواد تصریح شده در ماده ۶۳ است. ثانیاً در این ماده به صراحت به تکلیف ضابطان دادگستری به تفهیم حقوق مندرج در این قانون به شخص تحت نظر اشاره شده است.

نکته دیگر آنکه قانونگذار در ماده ۷ ق. آ. د. ک ضابطان را مکلف به رعایت حقوق شهروندی مقرر در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۵/۲/۱۳۸۲ نموده و ضمانت اجرای آن را مجازات مقرر در ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و بازدارنده مصوب ۲/۳/۱۳۷۵ یعنی انفصال از خدمت و محرومیت یک تا پنج سال از مشاغل حکومتی و حبس

از دو ماه تا سه سال قرار داده است. حال سؤال این است که حق اطلاع به بستگان در ماده ۵۰ ق. آ. د. ک و بند ۵ «قانون» احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق «شهروندی به عنوان یکی از حقوق متهم تصریح شده است حال ضمانت اجرای عدم تفهیم این حق چیست؟ انفصال از خدمات دولتی به مدت سه ماه تا یک سال مقرر در ماده ۶۳ ق. آ. د. ک یا انفصال از خدمت و محرومیت یک تا پنج سال از مشاغل حکومتی و حبس از دو ماه تا سه سال مقرر در ماده ۷ ق. آ. د. ک به نظر می‌رسد مجازات دوم قابل اعمال باشد.

نکته آخر آنکه اگرچه در صدر متن ماده ۶۳ ق. آ. د. ک به تخلف اشاره شده است اما نقض مقررات اشاره شده در این ماده جرم بوده و انفصال از خدمات دولتی مجازات کیفری است و رسیدگی به آن در صلاحیت مراجع قضایی است (خالقی، ۱۳۹۴).

نتیجه‌گیری

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با تأثیرپذیری از الگوی جهانی دادرسی عادلانه تحولات گسترده‌ای را در فرایند دادرسی کیفری ایجاد کرده است. یکی از نوآوری‌های این قانون نهادینه کردن مرحله تحت نظر به عنوان یکی از مراحل فرایند دادرسی کیفری است. مرحله تحت نظر که توسط ضابطان دادگستری انجام می‌شود از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است به دلیل محدود بودن نظارت مستقیم مقام قضایی بر ضابطان دادگستری در این مرحله و عدم احاطه کامل ضابطان به مسائل دقیق آیین دادرسی کیفری و امکان تضییع حقوق متهمان قانون‌گذار در ماده ۶ ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ بر لزوم آگاهی متهم از حقوق خود در فرایند دادرسی و در ماده ۵۲ قانون مذکور بر تکلیف ضابطان دادگستری به تفهیم حقوق مندرج در این قانون به فرد تحت نظر و مکتوب نمودن آن تأکید کرده است.

قانون‌گذار ایران تعریفی از مرحله تحت نظر ارائه نکرده است اما مقدمه قرار گرفتن فرد در وضعیت تحت نظر دستگیری وی در جریان یک جرم مشهود است. از این رو نگهداری تحت نظر را می‌توان اختیاری دانست که به موجب قانون به ضابط دادگستری داده شده تا مظنونان و متهمان در جرایم مشهود را به منظور تحقیقات و با اطلاع مقام قضایی برای مدت محدود نگهداری کنند. مدت آن در قوانین ایران و در همه جرائم ۲۴ ساعت است به عبارت دیگر قانون‌گذار ایران صرفاً یک مدت ثابت که در همه جرایم و وضعیت‌ها یکسان است معین و درباره افزایش آن به تناسب جرم و شرایط خاص آن سکوت کرده است. در حالی که قانون‌گذار فرانسه ضمن ارائه تعریفی از مرحله تحت نظر در اصلاحات سال ۲۰۱۱ قانون آیین دادرسی کیفری حداقل مدت تحت نظر قراردادن متهمان را ۲۴ ساعت مقرر نموده و متناسب با پیچیدگی و شدت جرم ارتكابی و ضرورت‌های تحقیق تمديد مدت تحت نظر و شیوه اعمال آن را پیش‌بینی کرده است که در جرایم باندي و سازمان یافته مدت آن تا ۹۶ ساعت و اگر شواهد حکایت از یک عمل تروریستی قریب الوقوع داشته باشد مدت تحت نظر تا ۱۴۴ ساعت قابل تمديد است.

علیرغم تأکید قانون‌گذار ایران در ماده ۶ ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ بر لزوم آگاهی متهم از حقوق خود در فرایند دادرسی و در ماده ۵۲ آن قانون بر تکلیف ضابطان دادگستری به تفهیم حقوق مندرج در این قانون به فرد تحت نظر برخلاف قانون‌گذار فرانسه که حقوق فرد تحت نظر را به صورت متمرکز در چند ماده بیان نموده قانون‌گذار ایران به صورت پراکنده به این امر اشاره کرده است. از سوی دیگر در قانون آیین دادرسی کیفری ایران تفکیکی میان حقوق دفاعی متهمین امنیتی و غیر امنیتی وجود ندارد در حالی که در قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه در جرایم، باندي سازمان یافته و تروریستی برخی حقوق دفاعی فرد تحت نظر با استثنائاتی همراه است. ماموران وزارت اطلاعات مطابق ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ در مقام ضابط دادگستری مکلف می‌باشند حق اطلاع از موضوع اتهام و ادله آن حق اطلاع به نزدیکان و حق درخواست معاینه پزشکی را به فرد تحت نظر به صورت مکتوب ابلاغ و تفهیم کنند البته در راستای جلوگیری از لطمه به روند تحقیقات مانند فرار یا مخفی شدن شرکاء و معاونان احتمالی متهم یا از بین بردن آثار و دلایل، جرم حق اطلاع به نزدیکان با عبارت کلی و قابل انعطاف تشخیص ضرورت توسط ضابطان تخصیص خورده است اما حق همراهی وکیل برای مظنونان و متهمان جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی و جرایم سازمان یافته با مجازات اعدام حبس ابد و حبس بیش از ده سال در مرحله تحت نظر توسط قانون‌گذار مورد شناسایی قرار نگرفته است.

قانون‌گذار فرانسه افسر پلیس قضایی را مکلف به مطلع نمودن فرد تحت نظر از محل نگهداری و مدت آن و یا تمديد مدت حق اطلاع از موضوع اتهام حق اطلاع به نزدیکان و حق درخواست معاینه پزشکی حق همراهی وکیل و حق اظهار نظر یا سکوت به

زبانی که برای فرد تحت نظر قابل فهم باشد و در صورت اقتضاء به صورت مکتوب کرده است. البته حق معاینه پزشکی پس از تمدید مهلت اول تحت نظر یعنی در جرایم باندی و سازمان یافته و تروریستی از حق اختیاری متهم به الزام قانونی مقامات تبدیل و پلیس قضایی ملزم به انجام معاینه پزشکی فرد تحت نظر در مواعد تعیین شده در قانون است همچنین حق همراهی وکیل در جنحه‌ها و جنایات باندی یا سازمان یافته حداکثر ۴۸ ساعت و در جنحه‌ها و جنایات قاچاق مواد مخدر یا جنحه‌ها و جنایات سازنده اعمال تروریستی حداکثر ۷۲ ساعت می‌تواند به تعویق افتد.

اقدام بسیار مهم دیگر از سوی قانون‌گذار پیش‌بینی ضمانت اجرا برای ضابطان متخلف است. ق. آ. د. ک ۱۳۹۲ نگهداری فرد تحت نظر مازاد بر مدت مقرر قانونی یعنی ۲۴ ساعت را بازداشت غیرقانونی محسوب نموده که مجازات مرتکب آن حسب ماده ۵۸۳ قانون مجازات اسلامی کتاب تعزیرات ۱۳۷۵ یک تا سه سال حبس یا جزای نقدی از شش تا هجده میلیون ریال می‌باشد همچنین مطابق ماده ۶۳ ق. آ. د. ک سه ماه تا یک سال انفصال از خدمات دولتی در انتظار ضابطانی است که حقوق فرد تحت نظر را به وی تفهیم نکرده باشند. البته با توجه به برخی از مواد ق. آ. د. ک نیز می‌توان استنباط کرد اقدامات ضابطان دادگستری در صورت عدم تفهیم حقوق متهم فاقد اعتبار می‌باشد.

منابع

۱. اردبیلی، محمد علی. (۱۳۸۳). نگهداری تحت نظر علوم جنایی: مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری. تهران: سمت.
۲. اردبیلی، محمد علی. (۱۳۸۵). تفهیم اتهام یا حق اطلاع از موضوع و دلایل اتهام. مجله تحقیقات حقوقی، ۴۳، ۵۹-۹۲.
۳. آشوری، محمد و سپهری، روح‌الله. (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی مرحله تحت نظر در آیین دادرسی کیفری ایران و فرانسه: آموزه‌های حقوق کیفری. مجله حقوقی، ۶، ۳۰-۳۱.
۴. آشوری، محمد. (۱۳۷۶). عدالت کیفری: مجموعه مقالات. تهران: کتابخانه گنج دانش.
۵. آشوری، محمد. (۱۳۸۹). آیین دادرسی کیفری ج ۲ (چاپ دوازدهم). تهران: سمت.
۶. آشوری، محمد. (۱۳۹۲). عدالت کیفری ۲: مجموعه مقالات. تهران: انتشارات دادگستر.
۷. آشوری، محمد. (۱۳۹۵). آیین دادرسی کیفری ج ۱ (چاپ نوزدهم). تهران: سمت.
۸. بوریان، ژان و سیمونان، ماری. (۱۳۸۹). آیین دادرسی کیفری (ترجمه: عباس تدین). تهران: انتشارات خرسندی.
۹. خالقی، علی. (۱۳۹۴). نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری (چاپ پنجم). تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش.
۱۰. ساقیان، محمدمهدی. (۱۳۹۳). تحولات حق متهم برداشتن وکیل در مرحله تحت نظر در حقوق فرانسه و ایران. مجله حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۱(۱)، ۱۰۳-۱۱۸.
۱۱. قاسمی مقدم، حسن. (۱۳۹۴). تفهیم حقوق متهمان از سوی ضابطان دادگستری با تاکید بر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲. پژوهشنامه حقوق کیفری، ۶(۲)، ۱۲۹-۱۵۳.
۱۲. کرامت، قاسم و حبیب‌زاده، محمد جعفر. (۱۳۹۱). الزامات نظام قضایی در زمینه حقوق و آزادیهای متهمان در مرحله ی دادرسی. پژوهشهای حفاظتی - امنیتی، ۱(۳)، ۸۹-۱۲۲.
۱۳. معاونت حقوقی قوه قضائیه. (۱۳۹۱). قانون آیین دادرسی کیفری، فرانسه (ترجمه: عباس تدین). تهران: انتشارات خرسندی.
۱۴. مؤذن زادگان، حسنعلی و جهانی، بهزاد. (۱۳۹۴). مطالعه تطبیقی حقوق خانواده‌ی متهم در فرآیند تحقیقات مقدماتی در ایران و فرانسه. فصلنامه دیدگاههای حقوق قضایی، ۲۰(۶۹)، ۱۵۹-۱۸۴.
۱۵. نجفی ابرند آبادی، علی حسین. (۱۳۸۸). رویکرد جرم شناختی در قانون حقوق شهروندی. در حقوق شهروندی: مجموعه مقالات (چاپ اول). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.